

İLKÖĞRETİMDE FEN BİLGİSİ VE SOSYAL BİLGİLER DERSLERİNİN İÇERİKLERİNİN DÜZENLENİŞİNDEKİ İLKELER

Mukaddes ERDEM (*)

Kültürün yeni kuşaklara aktarılması yani eğitim işlevi okullara devredildiği günlerden bu yana ne öğretilim? ve nasıl öğretilim? gibi pek çok soru eğitim gündeminde daima canlılığını korumuştur ve koruyacaktır.

Söz konusu sorulardan "ne öğretilim?" sorusu bizi içerik sorununa götürür. Bugüne değin eğitim sistemimiz içerisinde belki de en çok ihmale uğrayan içerik, programın temel unsurlarından biri olan, hedeflere ulaşmada araç işlevi gören ve konu alanına ilişkin olgu, kavram, ilke vb. öğelerin belli sistematik bağlarla birleşerek oluşturdukları bütünlükler olarak tanımlanabilir. İçerik sorunu da başlıca iki boyutta ele alınıp incelenmelidir. Bunların ilki içeriğin seçimi ikincisi ise organizasyondur.

İçeriğin seçimi genellikle, konu-alanı uzmanı bilim adamlarının bilgiye ve gerçeğe bakış açılarının yani felsefi görüşlerinin etkisinde kalmıştır. Bununla birlikte seçim için yol gösterici olabilecek, "anamlılık, geçerlilik, ilgi çekicilik, kullanılabilirlik, dayanıklılık, öğrenilebilirlik, uygulanabilirlik" (Orstein ve Hunkins 1988) gibi bazı ortak kriterler de oluşturulabilmiştir. En az içeriğin seçimi kadar önemli bir diğer konuda organizasyondur. İçeriğin organizasyonu, bilginin doğası, çocuğun büyümesi ve gelişmesi yani öğrenmenin karakteristiklerini dikkate almayı gerektiren karmaşık bir süreçtir.

Bilginin doğasına ağırlık veren görüşler, içeriği bütünüyle konu-alanı yani disiplin bazında ele almışlar ve yapının "alan bağımlı" olduğunu, alandan alana farklılık göstereceğini ileri sürmüşlerdir. Ancak bu çalışmada içerik belli bir konu alanından belli bir hedefler grubunu gerçekleştirmek üzere seçilen birimler olarak tanımlandığından, öğretmenin özelliklerine ağırlık veren, yapının "alandan bağımsız" olduğunu ve tüm alanlar için bazı ortak kriterlerin varlığını savunan görüşler benimsenmiştir.

İçeriğin organizasyonunda temelde iki boyuttan sözedilebilir. Bunlar değişik içerik alan, tip ve temaları arasındaki yatay ilişkililiği ifade eden bütünleştirme (integration) ve içeriği oluşturan kavram, ilke, olgu vb. içerik öğeleri arasındaki dikey ilişkililiği ifade eden aşamalılık (sequence) tir (Orstein and Hunkins 1988: 169).

(*) Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Araştırma Görevlisi

Sözkonusu bu iki boyutun hesaba katılması yoluyla yapılacak bir organizasyon öncelikle içeriğin temel öğelerini yani olgu, kavram, ilke, aşamalı dizi, temel görüş vb. ayrıştırma daha sonrada bunları önkoşul oluş ve dayanışıklık ilkeleri uyarınca bir araya getirme yani sentezleme işlemlerini gerektirir. Çocuğun zihninde böyle çalışıyor olması bu süreci daha önemli kılmaktadır.

Gerek aşamalama gerekse bütünleştirme boyutunda hangi ilkelerin esas alınacağı noktasına gelindiğinde ve öğrenmenin özellikleri hareket noktamız olduğunda, öğretim basamakları arasında farklılıklar olacaktır.

Bu noktada ilköğretim düzeyinde Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler derslerinin içeriklerinin düzenlenmesinde hangi ilkelere uyulmalıdır sorusunun yanıtını aramaya geçilebilir.

İlköğretimin amacı bireyi hayata hazırlamaktır. Bireyin hayata hazırlanması ise ona, içinde yaşadığı doğal ve toplumsal çevre hakkında gerekli bilgileri vermek ve bu bilgileri yaşamında kullanmasını sağlayacak transfer yeteneğini kazandırmakla mümkün olacaktır.

Bireye doğal ve toplumsal çevresi hakkında bilgiler verecek iki temel ders Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersleridir. O halde, bu iki derste verilecek olan bilgilerin bireye hem kavrama hem de transfer açısından yetkinlik kazandıracak şekilde organize edilip sunulması gerekir.

Öğrenciyi böylesi bir yetkinlik düzeyine ulaştıracak içerik organizasyonunda herşeyden önce şu sorulara yanıt bulmak gerekir.

1. Hangi içerik öğeleri hangi sırayla sunulmalıdır, yani olgu, kavram, ilke ya da genellemeler hangi sıra içinde düzenlenecektir?
2. Sözkonusu içerik tipleri kendi içinde nasıl bir düzenlemeye tabi tutulacaktır? Hangi ilkeler esas alınacaktır?

Daha öncede belirtildiği gibi içeriğin kavram, ilke, olgu, genelleme vb. bazı öğeleri vardır. Kavramlara olgulardan önce yer veren ya da olguları hiç ele almayan görüşler bulunmakla birlikte (Taba 1963; Bloom 1956) bunların düzenlenmesi ve sunulmasında, **olgu, kavram, genelleme, ilke** sıralamasının uygunluğu konusunda görüşbirliği vardır (Orlich ve diğerleri 1985). İlköğretim düzeyindeki bir çocuğun henüz somut işlemler döneminde olduğu (Charles, Çev. Ülgen; 1992) ve somuttan-soyuta giden bir düzenlemenin daha etkili öğrenmeler sağlayacağı düşünülürse böyle bir sıralama uygunluğu ileri sürülebilir. Ayrıca bu sıralamanın parçadan-bütüne ilkesine de uygun bir düzenleme olacaktır.

Kavramların olgulara, genelleme ve ilkelerinse kavramlara dayalı olarak geliştirilmiş olması da bu sıralamanın uygunluğuna bir diğer gerekçe olarak getirilebilir.

Ancak içerik öğelerinin böyle bir sıralama içinde düzenlenmesi organizasyon için yeterli değildir. Ayrıca her bir içerik öğesinin kendi içinde ve birbirleriyle ilişkileri de ihmal edilmeksizin düzenlenmesi gerekir. Bu bir anlamda bütünleşme boyutunu hesaba katmak demektir. Bu düzenlemede temele alınması gereken ilkelerse, somuttan-soyuta, bilinen-den-bilinmeyene, basitten-karmaşığa, yakın çevreden-uzak çevreye vb.dir.

Organizasyonda somuttan-soyuta ilkesi önemlidir. Çünkü, daha önce de belirttiğimiz gibi ilköğretim düzeyinde öğrenci, somut işlemler döneminde ya da soyut işlemler dönemine henüz geçmiştir ve soyut bilgileri ancak somut örnekler yoluyla kazanabilir. Yine organizasyonda yakından-uzaya ilkesi önemlidir. Çünkü, yakın çevre çoğu zaman en somut olan ve en iyi bilinendir. Bilinenlerden hareketse hem öğrencinin başarılı olma gereksinimini giderecek ki bu onun yeni öğrenmelere karşı güdüsünü artıracaktır, hem de yeni öğrenmelerin bilinenler üzerine inşasını olası kılarak kalıcılığını sağlayacaktır. Burada öğrenmenin birikimli bir süreç olduğu gerçeği bir kez daha vurgulanmalıdır. Bu gerçek aynı zamanda parçadan bütüne öğrenme ilkesinin gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Organizasyonda üzerinde durulması gereken bir diğer ilke ise basitten-karmaşığa ilkesi idi. Fazla karmaşık içerik birimlerinin öğrenme güçlüğü yaratarak motivasyonu düşüreceği bir gerçektir. Oysa başarı duygusunun yeni öğrenmelere güdüleyici olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ilköğretim basamağında bir öğrencinin zihinsel gelişim düzeyinin nedensel bağlar kurmak açısından henüz yeterince gelişmediği düşünüldüğünde bu ilkenin önemi de rahatlıkla görülebilecektir.

Ausubel'in Progressive Differentiation Modeli, Gagne'nin Öğrenme Hiyerarşisi, Bruner'in Spiral Programı, Reigeluth ve Merrill'in Elaboration Teorisi, Skinner'in Programlı Öğretim Yaklaşımı, sözü edilen ilkelerin kullanıldığı modellerden bir kaçıdır.

Bu modellerin tek tek üstünde durmak yerine, iki temel kavramdan söz etmek istiyorum. Bunlar öngütleyiciler ve sentezleyicilerdir.

Öngütleyiciler, Ausubel'in anlamlı öğrenmeler sağlamak için ileri sürdüğü temel kavramlardan birisidir. Öngütleyiciler, öğretilecek materyalin sunulmasından önce verilen ve materyalin zihinde organize edilmesi için bir alt yapının oluşmasını sağlayan kavramlar, ilkeler, sorular ya da kısa özetlerdir (Akt. DeCecco 1968: 448). Öngütleyiciler resimler, hikayeler vb. kullanılarak çeşitlendirilebilir. Burada amaç, öğrencinin yeni öğrendiklerini zihnine yerleştirebilmesi için bir alt yapı oluşturmak, ilişkileri daha rahat kurmasını sağlamaktır.

Sentezleyici ise bir konu alanındaki temel görüşler ve bu görüşler arasındaki ilişkileri gösteren bir tür genellemedir. Sentezleyici adı verilen genellemeler a) Öğrenciye oldukça değerli bir bilgi türü sunar b) Bireysel görüşlerin daha derinlemesine anlaşılmasını olası kılar c) Öğretimin anlamlılığını ve motivasyonel niteliğini artırır d) Öğrenilenlerin kalıcılığını sağlar (Patten, Chao ve Reigeluth 1986: 460-464). Sentezleyicilerin temel amacı öğrencilerin öğrenilen görüşler arasında bağlantı kurmasını sağlamaktır ve öngütleyicilerden farklı olarak dersin ya da konunun yalnızca

başlangıcında yer almaz, süreç içine yayılarak, belli aralıklarla kullanılır. Sentezleyici olarak analogiler, ilişkileri vurgulayan özetleyici paragraflar kullanılabilir. Öğrencinin belleğini harekete geçirici sorular da sentezleyici olarak kullanılabilir.

Burada sizin de dikkatinizi çektiğinden emin olduğum bir noktaya değinmek istiyorum. Organizasyon ilkeleri Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersleri arasında ayırım yapılmaksızın genel olarak ele alındı. Çünkü, gerçekte çalışma başlatılırken, içeriğin organizasyonunda, içeriğin yapısının ağırlık kazanacağı ilkelerin bulunması bekleniyordu. Ancak incelemeler asıl önemli olanın öğrenmenin özellikleri olduğu noktasına bizi götürdü. Bu nedenle bu iki dersin içeriklerinin ayrı ayrı ilkelere bağlı olarak organize edilmesinin değil öğrenmenin özelliklerine bağlı kalınarak ortak ilkeler uyarınca organize edilmesinin daha uygun olacağı kanısına varıldı. İçeriğin sunulduğu aşaması, getirilecek bazı farklılıklar, içeriklerin yapılarından kaynaklanacak farklılıkları dikkate almak açısından daha uygun bir aşama olarak görülebilir.

İçerik daha etkili öğrenmeler sağlamak için bir araç olduğuna göre, onun öğrenmenin ilkeleri uyarınca organize edilmesi de ayrıca anlamlı ve tutarlı bir alayış olsa gerek.

KAYNAKÇA

- Binbaşıoğlu, Cavit 1981. **Özel Öğretim Yöntemleri**, Kadioğlu Matbaası, Ankara.
- Charles, C. M. 1992. **Öğretmenler İçin Piaget İlkeleri**. (Çev. Gülten Ülgen) Fearon Publishers, Inc. Belmont, California.
- Dececco, John P. 1968. **The Psychology of Learning and Instruction: Educational Psychology**. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey.
- Ertürk, Selahattin 1991, **Eğitimde Program Geliştirme**. Meteksan A.Ş., Ankara.
- Gagne, M. Robert, 1987. **Instructional Technology Foundations**. Lawrance Erlbaum Associates, Publishers. Hillsdale, New Jersey, London.
- Orlich ve diğerleri. **Teaching Strategies**. D. C. Health and Company. Lexington, Massachusetts Toronto.
- Ornstein, A. C. and F. P. Hunkins. 1988. **Curriculum: Foundations, Principles and Issues** Prentice Hall. Englewood Cliffs, New Jersey.
- Taba, Hilda, 1962: **Curriculum Development Theory and Practice** Harcourt, Brace and World, Inc. New York and Burlingame.
- Taba, Hilda 1968: **Teachers Handbook: For Elementary Social Studies**. Addison-Wesley Publishing Company. San Francisco.
- Van Patten, J., Chun-ı Chao and C. M. Reigeluth 1986: "A Review of Strategies for Sequencing and Synthesizing Instruction" **Review of Educational Research**. Vol. 56, No. 4, Pp. 437-471.
- Variş, Fatma, 1978: **Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler**. A. Ü. Basımevi. Ankara.